

Száz éves lenne Dienes Valéria

1879-ben született, Szekszárdon, abban az utcában, amelyben négy évvel később *Babits Mihály*, akihez baráti kapcsolat fűzte az egyetemi évek idején. Az elemi és a polgári iskolákat Szekszárdon és Pápán járta, majd Győrött és Budapesten tanítóképzőt végzett. Győri prepa korában hoztak rendeletet arról, hogy nők is végezhetnek egyetemi tanulmányokat. Érettségi vizsgát tett a budapesti Bulyovszky utcai reáliskolában, majd matematika szakra iratkozott a Budapesti Tudományegyetemre. A matematika mellé később a filozófia és az esztétika szakot is felvette, matematikát *Beke Manónál* és a műgyetemen *Radosnál*, filozófiát *Alexander Bernátnál*, esztétikát *Beöthy Zsoltnál* hallgatott. Fizika tanára *Frölich* (elméleti fizika) és *Eötvös Loránd* volt. 1905-ben doktorált filozófiából a valóságelméletekkel, majd doktori címet szerzett matematikából és esztétikából is. Férje, *Dienes Pál*, ugyanez évben matematikából a Taylor-sor konvergencia-körének rendkívüli pontjaival szerzett matematikai doktorátust. 1906-tól szoros kapcsolatban volt *Szabó Ervinnel*, *Jászi Oszkárral*, *Madzsar Józseffel*, előadásokat tartott a Galilei Kör rendezvényein, könyvtárosa volt a Társadalomtudományi Társaságnak. Az 1908-as tanév első felében Az emberi tudat szerkezetéről címmel négy, a második félévben Mechanika és termodinamika címmel hat órát tartott 180–200 munkáshallgató előtt. Matematikát, fizikát oktatott az Istvántelki Főműhely középiskolapótló tanfolyamán, 1907-ben előadásokat tartott a nőmozgalom köréin belül. Ezekben az években írta a Huszadik Század Jászi Oszkár szerkesztette folyóiratban a zene lélektani vonatkozásairól szóló, valamint filozófiai tárgyú cikkeit. (A zenei hatás és alkotás lélektanáról, Lélektani megjegyzések a programzenéről (1906–1907), Kísérletek az immateriális és halhatatlan lélek természet-tudományi igazolására (1906), Royce erkölcsstana és az etikai racionalizmus (1907). A Zeneakadémia Kőssler-től zeneszerzést, majd *Szendy*től zongorázni tanul, megjelennek első fordításai.

Egy korábbi rövidebb franciaországi utazás után 1909-től három évig Párizsban élt férjével. Az egyetemen *Bergson*tól hallgat filozófiát, egy évig *Berkeley*-ről, egy évig *Spinozáról*, egy évig *Plotinoszról*, s az előadásokon kívül négy ízben is több órán át beszélgetett *Bergson*nal, aki a beszélgetések során, (mint 1974-ben *Vitányi Iván*nak adott interjújában elmondta) „megalapozta világszemléletét.” Lefordította *Bergson*nak *Babits* itthoni könyvismertetését, az elismerő fogadtatásról levélben számolt be *Babits*nak, majd maga is fordított *Bergson* műveiből. Először *A nevetés* címmel egy tanulmányát a komikum jelentéséről, és négy lélektani értekezést, majd az Idő és szabadság-ot. (Később, az 1930–1940-es években lefordítja a *Tartan* és egyidejűséget és a *Teremtő fejlődést*.) Még 1909-ben látta Párizsban a Chatelet-ben táncolni *Isadore Duncan*, ez az élmény és *Raymond Duncannel* való ismeretése fontos volt életében és az orkesztika megszületésében. 1910–1911-ben dolgozta ki önálló matematikai tételeit Taylor-sor logaritmikus pontjairól, amelyeket *Picard* olvasott fel az Academie des Sciences-on, s amelyek később az Academie Comptes-rendu-jében jelentek meg, majd *Dienes Pál* tanulmányába beledolgozva (A Taylor-sor konvergencia-köréről). 1910–1911-ben ismét *Bergson*t és *Pierre Janet*-től lélektant hallgatott. Ekkor ismerkedett meg *Raymond Duncannel* és a Rue des Ursulines-en lévő kolóniával, ahol *Raymond Duncan* táncelméletet és némi gyakorlati szemléltetéssel vezetett táncanfolyamot szervezett. (A kolóniában emellett szövással, kerámiával, testneveléssel foglalkoztak antik görög mintára — céljuk elsősorban az életmód kutatása és megváltoztatása volt.) Ezek a találkozások, valamint *Bergson* mozdulat-pszichológiája alakítják ki benne a mozgás-szemiotika iránti érdeklődést.

1912-ben hazatérnek, nem sokkal később tánciskolát nyitott — egyelőre álnéven („szégyellte, hogy tánciskolát vezet”) — a Bercsényi utcában. 1917-ben, az akkori Uránia Színházban (ma Uránia mozi) tartottak az iskola növendékei bemutató előadást, amelyet a sikerre való tekintettel háromszor is megismételtek.

1919. után emigrációban élt (*Dienes Pál* az egyetem politikai megbízottja volt a Tanácsköztársaság idején) előbb Bécsben, a Grinzingi Kinderheimben tanított orkesztikát, majd Nizzában, ahol (az időközben odatelepült) *Raymond Duncan*-féle kolóniában élt és főként gyermekekkel foglalkozott. Később, már Párizsban, miután férje visszatért Walesből, ahol mint egyetemi tanár matematikát oktatott, megvált a kolóniától. 1923-ban jött haza ismét. Pápán *Domonkos Lászlóné* iskolájában tanított. Néhány volt tanítványa kezdeményezésére ismét oktatott orkesztikát, a csoport több előadást tartott; misztérium-, parabola-, és kórusjátékokat adtak elő. (Hajnalvárás,

Nyolc boldogság, Magyar végzet, Magvető, Tíz szűz, Gyermek Ulja.) A játékok zenéjét *Bárdos Lajos* szerezte, szöveges részeket is tartalmaztak. Általában a „néma mozgás” és „láthatatlan hang” egysége, egyénileg kidolgozott mozgások egybekomponálása és a csoportok azonos, vagy harmonikus mozgása jellemezte őket.

Az 1930–40-es években a már említett Bergson-fordítások mellett fordított *Locke*-ot és *Binet* Gyermeklélektanából is. Fordítói munkásságáért (többek között *Illyéssel*, *Tersánszkyval* együtt) Baumgarten-díjat kapott. 1970-ben jelent meg ismét egy *Locke*, 1973-ban egy *Teilhard de Chardin*-fordítása. 1974-ben a Tihanyi Nemzetközi Szemiotikai Kongresszuson a szemiotika történetével, jelenével, valamint tánc és mozgásszemiotikával foglalkozó előadását a kongresszus alapidokumentumaként értékelték. Ebben az előadásban fejtette ki a mozdulattal, mint jellel (illetve a jellel, mint mozdulattal) kapcsolatos alaptéziseit. A mozdulat térben, időben történő, jelentéssel bíró erő kifejtés, ilyen értelemben a beszéd, ábrázolás, jel maga is mozdulat, mint folyamat vagy tárgyiasult eredmény. A jel-mozdulat a „befogadóban” visszhangmozdulatot” vált ki, melynek során az végigjárja, mintegy „lerajzolja” a jel-mozdulatot és él az „eszmélő”- (értelmező-) lehetőségek egyikével, vagy azok közül többel, újraalkotva egészében érti-értelmezi („eszmél rá”) a jelet. A tánc maga a nehézségi erő ellenében kifejtett, az egyensúllyal játszó folyamat, melynek jelentésdimenziója (szimbolikája) három másik dimenziójából, a plasztikából (térbehelyeztettség), a ritmikából (időbehelyeztettség) és a dinamikából (erőkifejtés) alakul ki, mint ezek együttes jelentésű egésze. Az 1970-es évektől haláláig dolgozott újabb művén, az „evologikán”, amely a fejlődés általános törvényszerűségeivel foglalkozott, a bergsoni „időreform” alapján.

1978-ban, kilencvenkilenc évesen hunyt el.

Fazekas István

